Vilard Van Orman Kvajn

PET PREKRETNICA U EMPIRIZMU

Pet je tačaka u kojima je empirizam bio unapređen tokom protekla dva veka. Prva je prelazak sa ideja na reči. Druga je prebacivanje semantičkog interesovanja sa izraza na rečenice. Treća je prebacivanje semantičkog interesovanja sa rečenica na sisteme rečenica. Četvrta je, kako ju je opisao Morton Vajt (Morton White), metodološki monizam: napuštanje dualizma analitičko-sintetičko. Peta je naturalizam: napuštanje ideje o prvoj filozofiji koja bi imala prioritet u odnosu na prirodne nauke. U nastavku ću podrobnije razmotriti svaku od ovih pet tačaka.

Prva je preusmeravanje pažnje sa ideja na reči. Posredi je usvajanje pristupa u epistemologiji prema kojem se, gde je to moguće, umesto o idejama govori o jezičkim izrazima. Ovaj pristup su, naravno, zastupali srednjovekovni nominalisti, ali ga ja sagledavam u onom vidu u kojem je u moderni empirizam stupio 1786. godine, sa sledećim zapažanjem filologa Džona Horna Tuka (John Horne Tooke): „Najveći deo ogleda gospodina Loka, to jest, sve u vezi sa onim što on, pišući o idejama, naziva apstrakcijom, složenošću, generalizacijom, relacijom itd., tiče se u stvari samo jezika“ (Tooke 1806: 32).

Britanski empirizam bio je privržen stavu da jedino čula imaju smisla[1]. Ideje su bile prihvatljive samo ako su zasnovane na čulnim utiscima. Međutim, Tuk je uvideo da sama ideja o *ideji* nije baš u skladu sa empirističkim standardima. Prema tome, izgleda da bi osnovni stav britanskog empirizma, izražen u duhu Tukovog zapažanja, glasio da reči imaju smisao samo ako se mogu definisati pomoću senzornih termina.

U ovoj tački javlja se nevolja sa gramatičkim česticama koje u jeziku koristimo: šta je sa predlozima, veznicima, kopulom? One su neophodne za koherentan diskurs, ali kako ih definisati pomoću senzornih termina?

1 U pitanju je igra reči na engleskom jeziku: *that only sense makes sense*. – *Prim. prev.*

Ovaj rad je deo teksta „The pragmatists' place in empiricism“ koji sam izlagao na konferenciji na Univerzitetu Južna Karolina 1975. godine. Tekst će biti objavljen u zborniku radova Pragmatism, Its Sources and Prospects u izdanju University of South Carolina Press.

U pogledu njih, Džon Horn Tuk je zauzeo herojski stav tvrdeći da su te čestice u stvari obični konkretni termini u degenerisanom obliku. Predložio je domišljate etimologije: „ako (*if*)" je bilo „dati (*give*)", „ali (*but*)" je bilo „biti izvan (*be out*)". Međutim, ovaj pristup bio je izlišan i beznadežan. Kada bismo mogli da postignemo da konkretni termini obave sav posao gramatičkih čestica, ne bismo morali da čekamo na etimološka opravdanja. Ipak, to svakako ne možemo da postignemo, niti ima ikakvog valjanog razloga da to želimo, zato što postoji drugačiji pristup problemu definisanja gramatičkih čestica pomoću senzornih termina. Samo je potrebno da shvatimo da su one *sinkategorematičke*. Ne mogu se definisati izolovano već u kontekstu.

To nas dovodi do druge od pet prelomnih tačaka, prelaska sa izraza na rečenice. Srednjovekovni autori koristili su pojam sinkategorematičkih reči, međutim Džeremi Bentam (Jeremy Bentham), savremenik Džona Horna Tuka, razvio ga je u eksplicitnu teoriju kontekstualne definicije. On je kontekstualnu definiciju primenio ne samo na gramatičke čestice i slične reči, već i na neke prave, kategorematičke termine. Kada bi naišao na neki pogodan, ali ontološki problematičan izraz, kontekstualna definicija bi mu u nekim slučajevima omogućila da nastavi sa upotrebom tog izraza ne obaziruć se na njegovu denotaciju. Bentam je taj izraz mogao da proglasi sinkategorematičkim, uprkos njegovom gramatičkom izgledu, a da potom njegovu dalju upotrebu pravda time što bi mogao da pokaže da se sve rečenice u kojima bismo hteli da ga upotrebimo mogu u celini sistematski parafrazirati. Takva je bila njegova teorija fiktivnih entiteta:[2] ono što je nazivao parafrazom, a što mi danas nazivamo kontekstualnom definicijom. Taj termin je, poput gramatičkih čestica, smislen kao deo smislenih celina. Ako svaka rečenica u kojoj upotrebljavamo dati termin može biti parafrazirana u neku rečenicu koja ima smisla, ništa više nije potrebno.

Svi koji su nasledili Lokove i Hjumove nedoumice u pogledu apstraktnih ideja olakšanje bi mogli pronaći u Bentamovom učenju o parafrazi. Razmotrene u duhu Džona Horna Tuka, ove nedoumice postaju nedoumice u pogledu apstraktnih termina; a Bentamov pristup pruža onda nadu da se za takve termine nađe mesto barem u nekim kontekstima, bez obavezivanja na ontologiju apstraktnih objekata. Ubeđen sam da je tako nemoguće ukloniti sve apstraktne objekte, a da se ne žrtvuje dobar deo nauke, uključujući i klasičnu matematiku. Ipak je izvesno da se ti nominalistički ciljevi mogu ostvariti u većoj meri nego što je moglo da se zamisli u periodu pre Bentama i Tuka.

Kontekstualna definicija je podstakla revoluciju u semantici: možda manje neočekivanu nego što je kopernikanska revolucija u astronomiji, ali

2 Videti: Ogden 1932.

nalik ovoj u tom pogledu što je središte promenjeno. Primarni nosilac značenja više nije bila reč već rečenica. Poput gramatičkih čestica, termini dobijaju značenje tako što doprinose značenju rečenica u kojima su sadržani. Kao što heliocentrizam koji je Kopernik zastupao nije bio očigledan, tako nije ni ovo. Nije očigledno zato što rečenice uglavnom razumemo gradeći ih od reči koje smo razumeli. Ovo je nužno tako jer su rečenice potencijalno beskonačne u svom mnoštvu. Neke reči učimo izdvojeno, odnosno kao rečenice od jedne reči; ostale reči učimo u kontekstu tako što učimo razne kratke rečenice u kojima su te reči sadržane; a ostale rečenice razumemo gradeći ih od tako naučenih reči. Ako je jezik koji smo tako naučili kasnije obrađen, priručnik će se nužno najvećim delom sastojati od rečnika koji koreliraju reči sa rečima, prikrivajući na taj način činjenicu da su značenja reči apstrahovana od istinosnih uslova rečenica koje ih sadrže.

Kontekstualna definicija nam je omogućila da uvidimo semantički primat rečenica, i obratno. Pripisao sam ovo Bentamu. Generacijama kasnije primećujemo da Frege (Gottlob Frege) veliča semantički primat rečenica, dok Rasel (Bertrand Russell) u punoj meri koristi kontekstualnu definiciju u tehničkoj logici. Međutim, Bentamov doprinos ni pre toga nije ostao nezapažen. Tokom devetnaestog veka u diferencijalnom računu praktikovana je upotreba diferencijalnih operatora kao zamišljenih koeficijenata pri čemu je smatrano da su operatori zaista razumljivi samo kao delovi opsežnijih termina. Upravo je ova upotreba, a ne Bentamovi spisi, direktno inspirisala Raselove kontekstualne definicije.[3]

Kao posledica premeštanja pažnje sa termina na rečenice, epistemologija je u dvadesetom veku postala kritičko istraživanje ne prvenstveno pojmova, već istina i verovanja. Verifikaciona teorija značenja, dominantna među članovima Bečkog kruga, ticala se značenja i smisla rečenica, a ne reči. Engleski filozofi običnog jezika su, sledeći primer kako ranog tako i kasnog perioda njihovog mentora Vitgenštajna (Ludwig Wittgenstein), analizu takođe usmerili na rečenice, a ne na reči. Bentamova lekcija je napokon prodrla u epistemologiju i prožela je.

Sledeći korak, treći od mojih pet, preusmerava pažnju sa rečenica na sisteme rečenica. Počinjemo da uviđamo da je u naučnoj teoriji čak i čitava rečenica obično prekratka da bi mogla poslužiti kao nezavisni nosilac empirijskog značenja. Ona neće imati izdvojiv skup opažljivih ili proverljivih posledica. Dovoljno obuhvatan korpus naučne teorije, uzet u celini, zaista će imati takve posledice. Čitava teorija će implicirati mnoštvo, kako ih nazivam, opservacionih kondicionalnih iskaza[4] kojima se tvrdi da ako su

3 Videti: Whitehead & Russell 1925 [1910]: 24.

4 Videti: Tekst 2 gore. (Kvajn ovde referira na: Quine 1982. – *Prim. prev.*).

ispunjeni određeni opažljivi uslovi, onda će se odigrati neki opažljivi događaj. Međutim, kao što je Dijem (Pierre Duhem) istakao, ove opservacione kondiconalne iskaze implicira samo teorija u celini. Ako se bilo koji od njih pokaže pogrešnim, onda je teorija pogrešna, ali se na osnovu toga ne može tvrditi koju od sastavnih rečenica teorije treba za to okriviti. Opservacioni kondicionalni iskazi ne mogu se izvesti kao posledice nekolicine rečenica te teorije. Pojedinačna rečenica teorije nije dovoljna za izvođenje nijednog opservacionog kondicionalnog iskaza.

Naučnik zaista proverava neku pojedinačnu rečenicu svoje teorije putem opservacionih kondicionalnih iskaza, ali tako što bira da tu rečenicu privremeno uzme kao ranjivu, dok ostale privremeno zadržava kao stabilne. To je situacija u kojoj on proverava neku novu hipotezu sa namerom da je, ukoliko je moguće, pridoda svom rastućem sistemu verovanja.

Kada kao nosioca empirijskog značenja posmatramo čitavu teoriju ili sistem iskaza, koliko bi ovaj sistem trebalo da bude obuhvatan? Da li bi trebalo da uključuje sve nauke? Ili celinu *jedne* nauke, neku granu nauke? Ovo treba posmatrati kao stvar stepena i opadajućih povratnih uticaja. Sve nauke su donekle povezane; ako ništa drugo, one dele zajedničku logiku i po pravilu neki deo matematike. Ipak, bilo bi nezanimljivi legalizam misliti da je naš naučni sistem sveta uključen *en bloc* u svako predviđanje. Za to su dovoljni odmereniji delovi teorije, i njima se može pripisati nezavisno empirijsko značenje, bar približno, jer izvesna neodređenost u značenju svakako mora biti dopuštena.

Takođe bi bilo pogrešno pretpostaviti da *nijedna* pojedinačna rečenica teorije nema svoje vlastito empirijsko značenje. Teorijske rečenice se postepeno spuštaju do opservacionih rečenica; opservacionalnost je stvar stepena, naime, stepena spontane saglasnosti koji bi takva rečenica iziskivala od strane prisutnih svedoka. Iako se može tvrditi da čak i jedna opservaciona rečenica može biti odbačena u svetlu ostatka teorije, to je srećom krajnji, nekarakterističan slučaj. Bilo kako bilo, druga krajnost su pojedinačne rečenice – dugačke teorijske rečenice – koje svakako imaju svoje vlastito empirijsko značenje, pošto od cele teorije možemo načiniti jednu konjunktivnu rečenicu.

Stoga holizam koji uvodimo u trećom koraku treba sagledati samo kao umereni ili relativni holizam. Važno je da odustanemo od zahteva ili očekivanja da naučna rečenica poseduje svoje sopstveno nezavisno empirijsko značenje.

Četvrti korak, ka metodološkom monizmu, nadovezuje se na ovakav holizam. Holizam zamagljuje pretpostavljeni kontrast između sintetičkih rečenica koje imaju empirijski sadržaj i analitičkih rečenica koje ga nemaju. Organizaciona uloga koju su navodno igrale analitičke rečenice sada je

dodeljena svim rečenicama, a empirijski sadržaj koji je navodno svojstven samo sintetičkim rečenicama sada je raspodeljen kroz čitav sistem rečenica.

Konačno, peti korak donosi naturalizam: odustajanje od cilja prve filozofije. Prirodna nauka se shvata kao istraživanje stvarnosti koje je pogrešivo i popravljivo, ali nije odgovorno nikakvom nad-naučnom sudu, niti iziskuje ikakvo opravdanje izvan opservacije i hipotetičko-deduktivnog metoda. Naturalizam ima dva izvora, oba negativna. Jedan od njih je beznadežnost pokušaja da se teorijski izrazi definišu jezikom fenomena, čak i pomoću kontekstualne definicije. Holistički stav, odnosno upućenost na sistem, trebalo bi da je dovoljna za gubitak takve nade. Drugi negativan izvor naturalizma je nepokolebljivi realizam, robusno stanje uma naučnika koji nikada nije osetio nikakvu drugu nelagodu osim one koju izazivaju prebrodive neizvesnosti unutar naučnog istraživanja. Naturalizam je imao predstavnika još 1830. u Ogistu Kontu (Auguste Comte), protivniku metafizike, koji je izjavio da se metod „pozitivne filozofije" i metod posebnih nauka ne razlikuju.

Naturalizam ne odbacuje epistemologiju već je uključuje u empirijsku psihologiju. Upravo nam nauka kaže da su naše informacije o svetu ograničene na nadraživanje naših perifernih čulnih mehanizama, pa samim tim i epistemološko pitanje postaje pitanje u okviru nauke: kako smo mi, ljudske životinje, polazeći od tako ograničenih informacija uspeli da dođemo do nauke. Naš naučni epistemolog sprovodi ovo istraživanje i nudi objašnjenje koje se dobrim delom tiče učenja jezika i neurologije percepcije. On govori o tome kako ljudi postavljaju tela i hipotetičke partikule kao svojevrsne datosti, ne nameravajući pritom da sugerišu da tako postavljene stvari ne postoje. Evolucija i prirodna selekcija će nesumnjivo igrati ulogu u ovom objašnjenju, a naučni epistemolog se neće libiti da primeni i fiziku ukoliko nađe način da to učini.

Naturalistički filozof svoje rasuđivanje otpočinje unutar nasleđene teorije o svetu koja za njega nastavlja da važi. On provizorno veruje u nju kao celinu, ali takođe veruje i da su neki njeni neidentifikovani segmenti pogrešni. On nastoji da poboljša, razjasni i shvati sistem iznutra. On je uposleni mornar nošen vodenom strujom na neukotvljenom Nojratovom brodu.

Reference

Ogden, C. K. (1932), *Bentham's Theory of Fictions*, London: Routledge.
Tooke, John Horne (1806 [1786]), *ΕΠΕΑ ΠΤΕΡΟΕΝΤΑ: or, The Diversions of Purley,* vol. 1., Philadelphia: Wm. Duane.
Quine, W.V.O (1982), „Empirical Content", u: *Theories and Things*, Cambridge: Harvard Univesity Press.
Whitehead, A. N. & Bertrand Russell (1925 [1910]), *Principia Mathematica,* vol. 1., Cambridge: The University Press.

Prevela Jelena Mijić